

Svensk-tysk kontakt och svensk och tysk OV-ordföljd

Erik Magnusson Petzell

1. Inledning

Kontakten mellan lågtyska och svenska under medeltiden har studerats i en rad sammanhang under de senaste decennierna.* En viktig fråga har gällt kontaktens natur: var den att betrakta som ett slags dialektkontakt, dvs. kontakt mellan i någon mån ömsesidigt förståeliga varieteter, eller som språkkontakt, dvs. kontakt mellan två varieteter som var så pass olikartade att enspråkiga individer inte utan vidare kunde förstå varandra? För att kunna besvara frågan har forskarna studerat såväl aspekter av själva språksituationen som språkligt beteende hos enskilda språkbrukare i den aktuella miljön. Tecken på tvåspråkighet (t.ex. förekomst av kodväxling), liksom samtida uppgifter om pidginisering har tagits till intäkt för språkkontaktshypotesen; avsaknad av dessa företeelser har istället anförts som stöd för dialektkontaktshypotesen (för en översikt, se Trudgill 2000). I denna uppsats vill jag peka ut ytterligare en faktor som man bör ta hänsyn till när man skall bestämma kontaktens art, nämligen det sätt som en varietet förändras på när den har en annan varietet som förebild.

Den förändring som jag fokuserar gäller äldre svensk Objekt-Verb-ordföljd (OV-ordföljd), närmare bestämt OV-ordföljdens anpassning till lågtyska. Att denna anpassning är rätt yttlig tyder på att språkbrukarna i kontaktsituationen inte kan ha behärskat båda varieteterna fullt ut, vilket i sin tur kan tas till intäkt för dialekt- snarare än språkkontakt.

2. OV i förändring

Flera tidigare forskare har uppmärksammat att den svenska OV-ordföljden förändras under brytningstiden mellan fornsvensk och nysvensk tid och har härvid framhållit lågtyskt inflytande som förklaring till förändringen; se Delsing 1999, Braunmüller 2007, Höder 2010. Ingen av dem preciserar

---

* Jag vill tacka Steffen Höder (Münster/Kiel) för värdefulla synpunkter på en tidigare version av denna uppsats, och även den anonyma bedömaren för kloka kommentarer.

emellertid vare sig vilka komponenter i det tyska OV-bruket som kan ha förts över till det svenska eller hur denna överföring kan ha gått till.

I en uppsats (Magnusson Petzell 2011) har jag själv undersökt den svenska OV-ordföljdens historia. Undersökningen visar att det fram till 1700-talet förekom olika typer av OV-ordföljd i svenskan, som var olika vanliga under olika perioder. Objektet kunde föregå såväl enkla finita verb (se (1a)) som kombinationer av finit (Vf) och infinit (Vi) verb (se (1b–c)), men också stå mellan två verbformer (s.k. omfattning; se (1d–d')).¹ Endast den senare typen, omfattningsordföljden, var gångbar både i bisats och huvudsats; typerna i (1a–c) var med andra ord rena bisatsordföljder.²

(1)	a.	när hertigen <u>thetta sågh</u> (G-hjelm:259) ³	OVf
	b.	när the nu <u>them förbij gåt hafwer</u> (Kiöping:3)	OViVf
	c.	tå iagh <u>mitt ährende hadhe uthrättat</u> (Gyll:16)	OViVi
	d.	Allir <u>skulu kirkiu dyrka</u> (UL:15)	VfOVi
	d'.	at hon <u>mate eigh thaen dagh maesso höra</u> (Fleg:11)	VfOVi

Under hela den fornsvenska perioden är omfattningsordföljden den totalt sett vanligaste OV-typen: 70 % av all fornsvensk OV-ordföljd är av det slaget. Under 1500-talet minskar dock omfattningsandelen drastiskt. Hos författare som är födda mellan 1495 och 1574 utgörs bara drygt 30 % av all OV av omfattning.

Lågtysk OV-ordföljd från tiden kring 1500, dvs. från den tid då de svenska OV-proportionerna börjar förändras, uppvisar nästan samma variation som den svenska, men är i ett avseende mer begränsad: omfattningen förekommer bara i huvudsatser, dvs. d'-typen saknas, vilket visas i (2); lågtyska från denna tid (1100–1600) kallas medellågtyska.⁴

(2)	a.	dat	ander	kapitel	secht	wo	god	OVf
		ART	andra	kapitel	säger	hur	gud	

¹ Att O i OV alltid representerar ett objekt är en förenkling. Som OV-ordföljd räknas också satser där andra argument än objekt är framförställda verbet (se Magnusson Petzell 2011:163).

² Denna begränsning sammanhänger naturligtvis med kravet på V2-ordföljd i huvudsats, en restriktion som tycks ha funnits i svenskan sedan äldsta tid (Alving 1916). När det finita verbet måste stå på andra plats är VfOVi den enda möjliga av varianterna i (1).

³ Understrykningen i exempel och citat är här och i fortsättningen min.

⁴ Exempelen i (2) har jag excerperat särskilt för föreliggande uppsats; inga tyska data presenteras i Magnusson Petzell (2011). Att d'-typen (omfattning i bisats) saknas i medellågtyska har noterats i den tidigare forskningen (se Braunmüller 1993:140); det måste dock betonas att medellågtyskans syntax är dåligt undersökt (jfr Mähl 2008:93). Min egen högst begränsade undersökning bekräftar i alla fall avsaknaden av bisatsomfattning. För att få fram en handfull exempel av de respektive typerna a, b, c och d excerperade jag de 4 första moseböckerna i *Lübecker Bibel* (LB) från 1494 och ca 15 sidor i *Broder Rusche* (BR) från 1488. Inga exempel på omfattning i bisats påträffades härvid.

den mynschen yn dat paradys
 ART.ACK människa.ACK i ART paradys
brochte (LB 1494, före Mos. 2)

förde

'det andra kapitlet säger hur gud förde människan
 till paradiset'

b. so brochte hee see vör adam dat he OVIVf

så förde han dem inför Adam att han

seghe wo he see nömen wolde

säge hur han dem benämna ville

(ibid., Mos. 2.19)

'så förde han dem inför Adam så att han skulle säga
 vad han ville kalla dem'

c. Wan gy eynen knuppel wyllen haen OVfVi

när ni en.ACK klubba vill hantera

(BR 1488:182)

'när ni vill hantera en klubba'

d. De slange heft my bedraghen VfOVf

ART orm har mig lurat

(LB 1494, Mos. 3.13)

'ormen har lurat mig'

d'. –

Om det medellågtyska systemet hade förts över direkt till det svenska skulle man vänta sig två effekter: dels borde omfattningen i bisats marginaliseras, dels borde omfattningen (som en följd av föregående) bli ovanligare totalt sett. Vad som faktiskt sker är emellertid bara det senare (som då förstås inte kan vara en följd av det föregående). Såväl den totalt sett dominerande omfattningen i fornsvenska som den decimerade omfattningen under 1500-talet är helt jämnt fördelade mellan bisats och huvudsats (dvs. mellan typerna (1d) och (1d')). Närmandet till tysk OV måste sålunda betraktas som rätt ytligt. Omfattningsandelen minskas så att den liknar den tyska andelen mer, men själva den strukturella förutsättningen för lägre omfattningsandel i tyska, nämligen att omfattningen har en snävare distribution (den förekommer endast i huvudsatser), ser alltså inte ut att ha satt några spår i svenskan. Vi skall i avsnitt 4 nedan återkomma till vad denna ytlighet i tysktillnärmandet kan avslöja om själva kontaktsituationen.

I detta sammanhang behöver något sägas om den påverkande tyska varieteteten. I Magnusson Petzell (2011) tar jag ingen ställning till om den svenska OV-förskjutningen har lågtysk eller högtysk grund. OV-skicket var nämligen i allt väsentligt detsamma i de lågtyska och högtyska varieteter

som var i bruk under den aktuella tidsperioden. I likhet med medellågtyska var omfattningsordföljden i princip utesluten i bisatser även i äldre nyhög-tyska (1350–1650) (se Ebert 1986:106, 123).

Emellertid framstår det inte som särskilt sannolikt att högtyskan hade någon reell betydelse för den svenska OV-förskjutningen under 1500-talet. Högtyskan fick visserligen ökad betydelse i och med reformationen som ju inleddes under detta sekel, men något gräsrotsfäste av det slag lågtyskan haft får knappast högtyskan. Inte ens på OV-bruket i reformationsbibeln har högtysk OV särskilt stort inflytande (vilket man nog lätt förutsätter). Både den svenska och den danska 1500-talsbibeln uppvisar påfallande självständighet i förhållande till samtida högtyska när det gäller t.ex. bruket av slutställt finit i bisatser (se härom Magnusson Petzell 2011:171–172 och Gregersen & Pedersen 2000:427, fotnot 13). Dessutom får man förmoda att en förändring som slår igenom i skriftspråket under 1500-talet säkert har genomförts i tal redan under 1400-talet. Då hade svenskars möten med lågtyska varieteter redan pågått under lång tid. Däremot var eventuella kontakter med högtyska vid den tiden knappast mer än sporadiska.

3. Dialektkontakt eller språkkontakt?

En av de mest omfattande studierna av det lågtyska inflytandet i det sen-medeltida Skandinavien är Lena Mobergs avhandling från 1989. Hon kartlägger där det svenska språkbruket hos två stadsskrivare, Ingevald och dennes efterträdare Helmik van Nörden, som var verksamma i Stockholm under den senare delen av 1400-talet. Moberg argumenterar för att åtminstone Helmik har varit helt tvåspråkig, dvs. med lågtyska och svenska – detta bland annat mot bakgrund av att han (i högre grad än Ingevald) på ett kreativt sätt inlemmar lågtyska ordbildningselement i sitt svenska språk. Som tvåspråkig tillhörde han, enligt Moberg, en framträdande grupp i huvudstaden vid denna tid (1989:29). Att det måste ha varit just detta slags individer som banade väg för omdaning av svenskan efter lågtyskt mönster presenteras som en given utgångspunkt redan i avhandlingens inledande avsnitt:

Överföringen av en stor mängd abstrakta ord, av pronomen, konjunktioner och hjälpverb, av ordbildningselement och syntaktiska mönster kan bara ha skett genom varaktiga, dagliga och intensiva kontakter mellan svenskar och tyskar, och framför allt genom förmedling av personer som behärskat både svenska och tyska [...]. (1989:12)

Sedan Mobergs studie har en alternativ uppfattning om den lågtysk-skandinaviska kontakten vunnit allt större utbredning, främst genom en rad arbeten av Kurt Braunmüller (t.ex. Braunmüller 1995, 1998, 2002). Det är inte själva

förekomsten av tvåspråkighet som härvid har ifrågasatts – någon form av tvåspråkighet måste naturligtvis ha förekommit eftersom svenskar och tyskar uppenbarligen kunde meddela sig med varandra – men den har sannolikt varit väsentligen receptiv (och inte aktiv som Moberg föreslår). Medellågtyska och de medeltida skandinaviska folkspråken uppvisar så stora strukturella likheter att talare av dessa språk bör ha kunnat kommunicera direkt med varandra ungefär på samma sätt som norrmän, svenskar och danskar kan idag. Kontakten mellan exempelvis svenska och lågtyska i 1400-talets Stockholm skulle med andra ord kunna karakteriseras som ett slags dialectkontakt, som utmärktes av att man förstod varandra hjälpligt utan att behöva byta språk. Sådan kommunikation kallas ofta semikommunikation (efter Haugen 1966; se vidare Braunmüller 1995, särskilt s. 38–44).

Huruvida tvåspråkighet i äldre tid har varit receptiv eller aktiv kan såklart vara vanskligt att avgöra. Som nämnts tolkar Moberg skrivaren Helmiks användning av lågtyska ordbildningselement i svenskan som kreativ och därmed som ett tecken på aktiv behärskning av såväl lågtyska som svenska. Jahr (1995) riktat emellertid kritik mot Mobergs slutsatser. Enligt honom går det inte att påvisa någon kvalitativ skillnad mellan Helmik och den enligt Moberg enspråkiga Ingevald. Skillnaderna dem emellan är rent kvantitativa: Helmik använder visserligen långt fler lågtyska ordbildningselement än Ingevald, men det räcker inte, understryker Jahr, ”som avgjørende bevis for at det virkelig var tospråkighet, og ikke bidialektisme, vi hade at gjøre med da.” (1995:22)

Dessutom saknas det, framhåller Jahr vidare, indirekt stöd för aktiv tvåspråkighet i det medeltida Skandinavien. I andra språksamhällen där vi vet att sådan tvåspråkighet förekommer, där förekommer också kodväxling. Samtidigt är det typiskt att det i just den här sortens miljöer uppstår pidginvarieteter bland de individer som är enspråkiga. Enligt Jahr (1995:22–25) finns det ingenting som tyder på närvaron av vare sig pidginisering eller kodväxling i de lågtysk-skandinaviska smältdeglar där de alltså är förväntade, om Mobergs hypotes om aktiv tvåspråkighet är riktig. Det uppges visserligen på några ställen i den äldre litteraturen att det förekommit ett slags blandspråk i Hansatidens Skandinavien (t.ex. hos Wahl 1927), men entydiga belägg för att det verkligen har rört sig om pidginisering saknas.

Som ytterligare en försvarande omständighet för den som argumenterar för förekomsten av aktiv tvåspråkighet kan anföras bristen på tvåspråkiga lexika och läromedel. Om det verkligen rörde sig om två skilda språk, då borde det finnas spår av att enspråkiga individer behövde formell träning i det andra språket, dvs. inlärningshjälpmedel av något slag borde kunna påträffas. Som Jahr visar (1995:20) har sådana hjälpmedel också utformats för att användas i de delar av Hansans utbredningsområde där vi är tämligen

säkra på att det måste ha rört sig om språkkontakt snarare än dialektkontakt, t.ex. ryskspråkiga områden dit lågtyska köpmän begav sig. Skandinaviska motsvarigheter till dessa läroböcker saknas emellertid.⁵

Möjligen ger även den tysk-romerske kejsaren Karl IV:s *Bulla Aurea* (Den gyllene bullan) från 1356 stöd för att lågtysk-skandinavisk semi-kommunikation har varit en realitet. Bullan påminner i vissa partier om ett slags uppfostringsskrift. På dess sista sida framhålls att det är viktigt för unga furstar att lära sig flera olika språk, för att på så vis kunna kommunicera med icke tyskspråkiga undersåtar inom riket och med grannfolken. Inget sägs om att de skulle behöva lära sig några germanska språk; endast italienska och slaviska språk omnämns. Man skulle kunna tolka utformningen av dessa råd som ett tecken på att de dialekter som talades i utkanten av riket, exempelvis lågtyska dialekter längs Östersjökusten, kunde användas i kontakter med germanska grannfolk, t.ex. danskar och svenskar, utan att någon part egentligen behövde byta språk.

4. Kontakt och förändring

Det enda språkstrukturella argument i debatten om den lågtysk-svenska kontaktens art som vi hittills diskuterat är Mobergs (1989) ordbildningsargument: den yngre av de två stadsskrivarna i hennes undersökning, Helmik van Nörden, uppvisar sådan kreativitet i sitt upptagande av tyska suffix i sin svenska att han måste ha varit aktivt tvåspråkig, ett argument som alltså ogillas av Jahr (1995). I detta avsnitt skall jag demonstrera hur en annan språkstrukturell omständighet, nämligen att den svenska OV-ordföljden anpassas till lågtyska på ett rätt ytligt sätt (se avsnitt 2 ovan), kan användas som ett argument mot aktiv tvåspråkighet. Mobergs tes är, som vi sett, att det krävs behärskning av lågtyska för att kunna inlemma lågtyska strukturer i svenskan (1989:12; jfr också citatet i avsnitt 3 ovan). Undersökningar av förändring vid kontakt mellan varieteter i modern tid visar emellertid att strukturer mycket väl kan föras över från en varietet till en annan trots att språkbrukarna inte är aktivt tvåspråkiga. Det är bara det att själva överföringen blir annorlunda än om alla till fullo behärskar de ingående varieteterna.

På följande sätt framställer Thomason (2003) dels de allmänna principerna för den här sortens kontaktbetingad språkförändring, dels förändringens olika utfall beroende på om språkbrukarna är tvåspråkiga eller ej:

[...] speakers change their speech patterns (language A) to approximate what they believe to be patterns of another language or dialect (B). If the speakers who implement the change are fully bilingual, their beliefs about B's

---

⁵ Den tidigaste kända läroboken i svenska som främmande språk är en högtysk-svensk parlör från 1620-talet (se vidare Magnusson 2008).

structure will be accurate [...] But if the speakers who implement the change are not fully bilingual, the resulting change may not match the original B pattern at all. (Thomason 2003:700)

Den brist på överensstämmelse mellan förebilden för förändringen (i varietet B) och förändringens resultat (i varietet A) som utmärker det senare fallet i citatet är förstås en effekt av att de enspråkiga talarna av varietet A inte behärskar varietet B. De måste förvisso ha en uppfattning om vad om utmärker varietet B (eftersom den används som mall för omdaning av den egna varieteten), men deras uppfattning behöver inte alls stämma med verkligheten. Detta slags ofullständiga insikt i den påverkande varieteteten står då i motsättning till fullständig insikt, som bara aktivt tvåspråkiga individer uppnår.⁶

Exempel på det senare hämtar Thomason från Sydamerika, exempel på det förra från Centraleuropa (1997:199–200, 2003:700). Portugisiska är det officiella språket i Brasilien; stora grupper är dock tvåspråkiga, normalt med något av ursprungsspråken och portugisiska. Ett av dessa, kadiwéu, uppvisar relativt fri ordning mellan subjekt (S), objekt (O) och verb (V). Viss ordföljdsvariation tillåter också portugisiska, men SVO är den omarkerade ordningen. Fullständig insikt i dessa portugisiska ordföljdsprinciper uppvisar tvåspråkiga individer när de översätter från portugisiska till kadiwéu. Kadiwéuordföljden anpassas så, att SVO dominerar på exakt samma sätt som i portugisiska.⁷ Ofullständiga är däremot ungersktalandes insikter i serbokroatiskans struktur, detta att döma av en fonologisk undersökning från de norra delarna av f.d. Jugoslavien (där det finns en betydande ungerskspråkig minoritet) som Thomason presenterar. Ungerskan har fast betoning på första stavelsen, serbokroatiskan istället mer eller mindre fri betoningsstruktur. Enspråkiga ungerska inlärare tar emellertid fasta på hur serbokroatisk betoning avviker från deras modersmål: serbokroatiskan har inte fast initial betoning. Denna riktiga men ofullständiga insikt leder i sin tur till missuppfattningen att serbokroatiskan har fast penultimabetoning. Intressant nog har detta inlärrarmisstag så småningom faktiskt kommit att inlemmas i den lokala serbokroatiska varieteteten.

Låt oss nu återvända till anpassningen av svensk OV-ordföljd till lågtyska. Det som alltså händer är att den i fornsvenskan dominerande omfattningsordföljden (varvid O föregår det infinita men ej det finita verbet) tappar mark kraftigt under 1500-talet. I samtida lågtyska är omfattningen aldrig lika dominant eftersom den – till skillnad från i svenska – enbart förekommer i huvudsatser. Själva den lägre omfattningsandelen totalt sett tycks 1500-tals-

⁶ I valet av dessa beteckningar har jag inspirerats av termen *flawed perception* som Thomason använder i en tidigare uppsats (1997:199).

⁷ Undersökningen av kadiwéu är inte Thomasons, utan hon refererar Sandanos opublicerade avhandling från 1985.

svenskan ha hämtat från lågtyskan – däremot inte den bakomliggande strukturella begränsningen. Omfattningen är nämligen helt jämnt fördelad mellan bisatser och huvudsatser såväl i forn- som i nysvenska, trots att alltså bisatsomfattning inte är gångbart i lågtyska. Den svenska OV-anpassningen tyder således på ofullständig insikt om lågtyska hos de språkbrukare som drev igenom förändringen.

Mot bakgrund av vad vi nu vet om annan kontaktbetingad förändring i modern tid, måste vi naturligtvis tolka denna ofullständiga insikt som en följd av att språkbrukarna inte har varit aktivt tvåspråkiga. Man kan emellertid inte utesluta att ofullständigheten är resultatet av ett slags partiell tvåspråkighet. Språkbrukarna kan ju ha lärt sig lågtyska som ett främmande språk utan att uppnå full behärskning, ungefär som de ungerska inlärnarna av serbokroatiska som nämndes strax ovan. Vi måste med andra ord vara medvetna om att ytligheten i OV-förändringen inte i sig är en tillräcklig förutsättning för att vi skall kunna sluta oss till att den lågtysk-svenska kontakten representerade dialektkontakt. Den slutsatsen kan anses välgrundad först när fler indicier, eller snarare brist därpå, anförs i argumentationen. Om det verkligen rörde sig om regelrätt språkkontakt (som i det ungersk-serbokroatiska fallet) borde vi finna andra tecken på att så är fallet, exempelvis pidginisering och kodväxling, men det gör vi alltså inte. OV-förändringen framträder därmed som blott en av flera bitar i det pussel som förmedlar bilden av en lågtysk-svensk språkmiljö präglad av ömsesidig förståelse av nutida skandinaviskt snitt.

Källor

Lågtyska

LB 1494 = Ising, G. (Hrsg.) 1961. *Die niederdeutschen Bibelfrühdrucke. Kölner Bibeln (um 1478), Lübecker Bibel (1494), Halberstädter Bibel (1522)*. Band I. (Deutsche Texte des Mittelalters). Berlin: Akademie-Verlag.

BR 1488 = Broder Rusche (nach dem Druck von Joachim Westfal, Magdeburg 1488). Utgiven i *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung*. Vol 24 (1898). S. 76–112.

Svenska

Fleg = Stephens, G. (utg.) 1847. *Svenska medeltidens kloster- och helgonabok: en samling af de äldste på svenska skrifne legender och äfventyr. 2, Ett fornsvenskt legendarium innehållande medeltids kloster-sagor om helgon, påfvar och kejsare ifrån det I:sta till det XIII:de århundradet* (Bd. 1). Stockholm: Norstedts.

G-hjelm = Almquist, J. A. (utg.) 1905. *Carl Carlsson Gyllenhielm: Egenhändige anteckningar rörande tiden 1597–1601*. (Historiska handlingar 20). Stockholm.

Gyll = Hausen, R. (utg.) 1882. *Diarium Gyllenianum eller P.M. Gyllenii dagbok 1622–1667*. Helsingfors.

- Kiöping = [Kiöping, N. Matson 1674. Nils Matssons Reesas korta Beskrifning]. I: Kankel, J. (utg.) 1674, *Een kort Beskrifning Uppå Trenne Reesor och Peregrinationer, samt Konungarijket Japan*. Wijsindzborg. S. 1–162.
- UL = Henning, S. (utg.) 1967. *Upplandslagen: enligt Cod. Holm. B 199 och 1607 års utgåva*. (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftssällskapet 70:1). Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Litteratur

- Alving, H. 1916. *Det grammatiska subjektets plats i den narrativa satsen i svenskan*. Uppsala: Edv. Berlings boktryckeri.
- Braunmüller, K. 1993. Syntaktische Divergenzen und Transferenzen. Ein struktureller Vergleich anhand mittelniederdeutscher und altskandinavischer Volksbücher. I: Braunmüller, K. & W. Diercks (Hrsg.), *Niederdeutsch und die skandinavischen Sprachen I*. Heidelberg: Winter. S. 231–270.
- Braunmüller, K. 1995. Forudsætninger for at overtage middelnedertyske sprogstrukturer i de skandinaviske sprog. I: Jahr, E. H. (red.) *Nordisk og nedertysk. Språkkontakt og språkutvikling i seinmellomalderen*. Oslo: Novus. S. 29–54.
- Braunmüller, K. 1998. Wortstellungstypologische Untersuchungen zu den Kontaktsprachen der Hansezeit (Mittelniederdeutsch, Dänisch, Schwedisch). I: Aske Dahl, J. O. (Hrsg.), *Historische germanische und deutsche Syntax [...] (Osloer Beiträge zur Germanistik 21)*. Frankfurt am Main: Lang. S. 315–334.
- Braunmüller, K. 2002. Semikommunikation, accommodation och interdialektal kommunikation: tre centrala begrepp för att beskriva språksituationen under Hansa- och reformationstiden. I: Lagman, S. m.fl. (red.) *Studier i svensk språkhistoria 7. Svenska språket historia i östersjöområdet*. (Nordistica Tartuensia No. 7). Tartu: Tartu universitet. S. 39–48.
- Braunmüller, K. 2007. Wortstellung und Sprachkontakt: Untersuchungen zum Vorfeld und Nebensatz im älteren Dänischen und Schwedischen. I: Perridon, H. & A. Quak (Hrsg.), *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik. Oppa Swänsko oc oppå Dansko*. Amsterdam/New York: Rodopi. S. 207–241.
- Delsing, L.-O. 1999. Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder. *Arkiv för nordisk filologi* 114. S. 151–232.
- Ebert, R. P. 1986. *Historische Syntax des Deutschen. 2, 1300–1750*. Bern: Lang.
- Fritz, W. D. (red.) 1972. *Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356/Bulla aurea Karoli IV. imperatoris anno MCCCCLVI promulgata*. Weimar.
- Gregersen, F. & I. L. Pedersen 2000. A la recherche du Word Order Not Quite perdu. I: Herring, S. et al. (red.) *Textual parameters in older languages*. Amsterdam: John Benjamins. S. 393–431.
- Haugen, E. 1966. Semicommunication: the language gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36. S. 280–297.
- Höder, S. 2010. *Sprachausbau im Sprachkontakt: Syntaktischer Wandel im Altschwedischen*. Heidelberg: Winter.
- Jahr, E. H. 1995. Nedertysk og nordisk: språksamfunn of språkkontakt i Hansa-tid. I: Jahr, E. H. (red.), *Nordisk og nedertysk. Språkkontakt og språkutvikling i seinmellomalderen*. Oslo: Novus. S. 9–28

- Moberg, L. 1989. *Lågtyskt och svenskt i Stockholms medeltida tänkeböcker*. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi LVIII). Uppsala/Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Magnusson, E. 2008. Läromedel i svenska. I: Limberg, L. (red.) *Internationell nationalism*. Göteborg: Riksföreningen Sverigekontakt. S. 141–161.
- Magnusson Petzell, E. 2011. OV-ordföljd i svenskans historia. *Arkiv för nordisk filologi* 126. S. 141–191.
- Mähl, S. 2008. *geven vnde screven tho deme holme. Variablenlinguistische Untersuchungen zur mittelniederdeutschen Schreibsprache in Stockholm*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 99). Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademin för svensk folkkultur.
- Sandalo, F. 1985. *A grammar of Kadiwéu*. Diss. University of Pittsburgh.
- Thomason, S. G. 1997. On mechanisms of interference. I: Eliasson, S. & E. H. Jahr (red.) *Language and its ecology: Essays in memory of Einar Haugen*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 181–208.
- Thomason S. G. 2003. Contact as a Source of Language Change. I: Joseph J. B. D. & R. D. Janda (red.) *The handbook of historical linguistics*. Oxford: Blackwell. S. 687–712.
- Trudgill, P. 2000. On locating the boundary between language contact and dialect contact. Low German and continental Scandinavian. I: Jahr, E. H. (red.) *Språkkontakt. Innverknaden frå nedertysk på andre nordeuropeiske språk. Forskningsprogrammet Norden og Europa* (Nord 2000.19). København: Nordisk Ministerråd. S. 71–85.
- Wahl, J. O. 1927. *Esge Bilde. Lensherre paa Bergenhus 1529–37*. (Skrifter utgivne av Bergens historiske Forening, nr. 33). Bergen. S. 211–266.